Neveléstudomány az ezredfordulón

A ‚Neveléstudomány az ezredfordulón' című kötet valódi „Festschrift", amellyel a szerkesztők a hetvenéves Nagy Józsefet köszöntik. A kötetbe elsősorban olyan szerzők tanulmányai kerültek, akik hosszú és termékeny pályájuk során munkakapcsolatban voltak vele. E szerkesztési elv természetesen tiszteletre méltó. Avval már inkább lehetne vitatkozni, hogy a kötet valóban az ezredforduló magyarországi neveléstudományi gondolkodásának reprezentatív áttekintése-e, hiszen markáns szerzők kimaradtak belőle. (Az antologikus tanulmánykötéteknek már csak ez a sorsuk: mindig vannak, akik morgolódnak a szerzői lista miatt.)

A kötet tartalmában, terjedelmében és megjelenésében egyaránt komoly és tiszteletet parancsoló könyvészeti alkotás, méltó az alkalomhoz: Nagy József köszöntéséhez és az ezredfordulós számvetéshez. A tanulmányok legnagyobb részben kiválóak, témájukban, megközelítésükben kellemes változatosságot nyújtanak. Egyes szerzők, akik témájukat már hosszabb ideje kutatják, nagyobb ívű, összefoglaló tanulmányt írtak. Legtöbben egy-egy probléma elvi, kutatási vagy terminológiai kérdéseit foglalták össze tömören, de találhatunk a kötetben hosszabb-rövidebb eszmefuttatásokat is vitatott vagy újnak számító kérdésekről. A kötet természetesen tartalmazza Nagy József életrajzát és könyveinek bibliográfiáját is.

A harminckét tanulmányt a szerkesztők hét fejezetbe osztották. A bemutatásban magam is ezt a logikát fogom követni.

Neveléstudomány

Ebbe a fejezetbe azok az írások kerültek, amelyek a neveléstudomány általános, átfogó kérdéseivel, illetve a neveléstudományról való gondolkodás problematikájával foglalkoznak. Bár a recenzens töredelmesen bevallja elfogultságát, nem hallgathatja el, hogy a fejezetnek van némi „kötelező kűr"-íze. Különösen igaz ez *Illyés Sándor* tanulmányára. ‚A tanuló neveléstudomány' címet viselő cikk azt a fajta holisztikus, a nevelés folyamatait, összefüggéseit egységben szemlélni kívánó megközelítést képviseli, amely lassan eltűnik a „nagy öregek" távozásával. Ahogy haladunk előre a fejezetben – és később az egész kötetben –, már egészen más szellemiséggel találkozunk.

A tanulmányok általában egy-egy jól körülhatárolható, konkrét, gyakorlati jelentőséggel bíró – értsd: az empirikus kutatásban is megragadható – jelenséggel foglalkoznak. Témájának összetettsége miatt nem meglepő, hogy a neveléstudomány fejlődési fázisai némileg megkésve követik az egyéb tudományokét. Úgy tűnik, most jutottunk el a specializálódás – a „világ" felosztása, feltérképezése és kincseinek kiaknázása – szakaszába. De vajon azt jelenti-e mindez, hogy feleslegessé is vált az egészről való gondolkodás, a holisztikus szemlélet, az integrálásra való törekvés? Hadd idézzem Illyés Sándort: „Az embertudományoktól eltanulható ismeret végső soron az emberi természet valóságos megismeréséhez, az ember alakíthatóságához, nevelhetőségéhez kapcsolódó »anyagismeret«, amely a tudatos emberformáló tevékenység »hogyan« kérdéseire ad választ… A tapasztalati tudományok ismeretei növelhetik a nevelés hatékonyságát, erősíthetik a neveléstudomány pozitivista irányultságát, de nem hivatottak választ adni azokra a kérdésekre, amelyeket a neveléstudomány a tapasztalati tudományok látóhatárán kívül fogalmaz meg."

Kozma Tamás ‚Pedagógiánk paradigmái' című tanulmánya is a neveléstudományról való gondolkodás: a „pedagógiai gondolkodásunkat" meghatározó (illetve azt jellemző) három jellegzetes paradigmát, stílust, mintázatot mutatja be. A „bölcsész paradigma" a filozófiából nőtt ki, és ez tetten érhető kérdésfeltevéseiben, módszereiben, egész gondolkodásmódjában. A szerző – úgy tűnik – temetni jött a bölcsész paradigmát, nem dicsérni. Tanulmánya e részét ugyan azzal zárja, hogy „a bölcsész paradigma… modern világunkban talán a szintéziskísérletekben él tovább… A bölcsész hagyomány érzékenyít ugyanis mindenkit arra, hogy kultúránk folyamatosságát, a tendenciákat föl tudja fedezni… S ha mégis temetjük, értékeket temetünk vele": korábban elég nyilvánvalóan kirajzolódik álláspontja: „…a bölcsész gondolkodás és szemléletmód hatotta át azt a tudományterületet, amelyet… didaktikának neveztek"; „…a nevelés elmélete… mára kihalt".

A „viselkedéstudományi paradigma", amely a pszichológia megszületése, előretörése és a neveléstudományba való integrálásának sikertelen kísérlete után jelent meg, tulajdonképpen az a tendencia, „…hogy az egykori integráló nagy elméletből (neveléselmélet, nevelésfilozófia) az iskolai munka egyfajta általános gyakorlata váljék, míg viszont a didaktika a gyermek- és fejlődéslélektan – mára inkább már fejlődéstanulmányok –, illetve a kognitív pszichológia iskolai-osztálytermi alkalmazásaivá alakuljon át. A folyamat ma körülbelül itt tart nálunk." „…Célok, értékek és szintetizálás tudományos közérdekből a pedagógus és a kutató magánjellegű értékválasztásává változott, amelynek azonban nem (volna) szabad befolyásolnia a kutatások eredményeit."

A „társadalomtudományi paradigma" a liberális közgazdasági szemléletnek a gazdaságban és azon túl tapasztalható térnyerésével jelent meg a neveléstudományban. Először csak az oktatás-gazdaságtani témák megjelenésével – amelyek „…a pedagógia viselkedéstudományi paradigmájával már nem értelmezhetők (a bölcsész paradigmáról már ne is beszéljünk)". Miközben az oktatásügyi tematika – a hagyományos szociáldemokrácia politikai vereségével – eltűnt a szociológiából, az oktatáspolitika egyre inkább igényli (?) a tudományos hátteret, az oktatás-gazdaságtani, oktatásszociológiai megközelítést, azaz formálja a „társadalomtudományi paradigmát". Aki érzi az idők szelét, nem társadalomtudósnak, hanem társadalomkutatónak, oktatáskutatónak nevezi magát. „Ami a bölcsészpedagógiában a »gyakorlat«, a társadalomtudományban a »valóság«, ennek az a szelete, amit empirikusan föl lehet tárni."

Bár a szerző úgy véli, a három paradigma együtt él pedagógiánkban, nem hagy kétséget álláspontja felől: „A bölcsész paradigma rövidesen a múlté lesz… A pszichológiai paradigma erodálódása is megindult".

Nahalka István ‚Modellek és pedagógia' című tanulmánya is általánosabb kérdést feszeget: azt elemzi, milyen értelmezésbeli és egyéb változásokat hozott a paradigmaváltás (már megint!..) – a tudásról való gondolkodásban végbement változás, nevezetesen a konstruktivista megközelítés térnyerése és az objektivista szemléletet kiszorulása – a pedagógiai modellek terén. Olvashatunk arról, miért nehéz jól működő (ha még egyáltalán szabad ilyen általános kifejezéseket használni a konstruktivista paradigmában, ahol csupán az egyénileg megítélt/megítélhető adaptivitás lehet a működőképesség mércéje) modelleket alkotni a társadalomtudományokban. Fontos megállapításokat tesz a szerző a modellalkotás rendszerelméleti vonatkozásairól, azaz a szerveződési szintek és a modell kapcsolatáról, arról, hogy a modellalkotásban kulcsfontosságú az értelmezési szint megállapítása. A nem matematikus végzettségű olvasó nagy valószínűséggel át fogja ugorni a struktúrafogalom pontosítását szolgáló, matematikai korrektségre törekvő részt, hogy aztán annál nagyobb élvezettel vesse bele magát a kognitív rendszer két modelljének (paradigmájának) összehasonlító elemzésébe. A szerző bemutatja a korai kognitivizmushoz kapcsolható képesség-elképzelést – vagyis az általános, minden területen azonos módon működő kognitív képességek elméletét – és konstruktivista paradigmát, amely „a kognitív működést tudásterülettől függő módon és ezért alapvetően az adott kontextus által

meghatározottnak képzeli el.” E két, egymásnak ellentmondó elmélet „összebékítését” a szerző a metakogníció fogalmi keretében tartja lehetségesnek

A fejezet zárásaként *Mátrai Zsuzsa* tanulmányát olvashatjuk, ‚Az oktatásfejlesztők nehézségei a rendszerváltás után’ címmel. Ez az írás már nem annyira a neveléstudomány általános kérdéseit, mint inkább a tudomány és a politika kapcsolatát feszegeti. Imponáló bátorsággal és követésre méltó, távolságtartó józansággal elemzi a szerző a közelmúlt (sőt mondhatni a tegnap) tudományos és politikai fejleményeit. Szigorú vizsgálat alá vonja az oktatásfejlesztők szerepét e történésekben. Természetesen számos olyan kijelentés olvasható a tanulmányban, amely vitára ingerelhet, hiszen éppen a perspektíva hiánya miatt láthatjuk, érthetjük többféleképpen ugyanazokat a tényeket. (Egy példa: „…a lényegi okot mégis abban látom, hogy Magyarországon a politikai pártok »döntéspártok« és nem »működéspártok«. Ezzel a szembeállítással azt akarom kifejezni, hogy a politikai pártokat nem a működési zavarok elhárítása és a működési feltételek folyamatos biztosítása vezeti a döntésekben, hanem a saját eszme- és értékkötődéseikhez idomuló célképzetek megvalósítása.” Ennek ellenére a témát a sokat emlegetett, de talán nem eléggé gyakorolt szakmai önreflexió szempontjából igen fontosnak érzem.

Megismerés

A fejezet lényegében a kognitív paradigma különböző aspektusait mutatja be. *Pléh Csaba* ‚A megismerés pszichológiája és tudománya, avagy a kognitív pszichológiától a kognitív tudományig’ című tanulmánya a kognitív tudomány kialakulását, fejlődését, legjellegzetesebb irányzatait és vitatott kérdéseit, versengő modelljeit mutatja be a szerzőtől megszokott magas színvonalon. Különösen izgalmas az utolsó rész, ahol felvillannak a megismerés-kutatás mai, aktuális, „forró” kérdései: a nyelv helye és szerepe az evolúcióban (pontosabban viszonya az emberré váláshoz), a nyelv és a szocialitás kapcsolata, az emberi kommunikációs pragmatika kialakulása. Hogyan kapcsolható össze a reprezentációelmélet a szociális nyelvelmélettel? Hogyan jön létre az összhang a reprezentációk, világok, azaz a szociális és az egyéni reprezentációk között? „… a biológiai és a szemléleti kitágítások közben a kognitív szemlélet ma úgy találja meg újra a helyét, hogy nem adja fel a belső reprezentációk világának elvét, csak ezt kétfelé, az agy és a társaság felé lehorgonyozva eredezteti valahonnan.”

Csapó Benő ‚Tudáskoncepciók’ című munkája a tudásról való gondolkodás tanulmánya. Bemutatja a tudásról alkotott elképzelések különféle aspektusait, a markáns filozófiai irányzatok hatását és a legjellegzetesebb metaforákat, amelyek kifejezik az elme megismerésének lehetséges útjáról alkotott elképzeléseket is: a földrajzi, a számítógép-, a biológiai, az episztemlógiai, az antropológiai, a szociológiai és a rendszer-metaforát. A tudásról alkotott tudást vizsgálva felvonultatja azokat az ellentétpárokat, amelyek segítségével a kutatók, tudósok a tudást mibenlétét, a tudás születését, alapkategóriáit igyekeztek megragadni (objektív-szubjektív, empirikus-racionalista, induktív-deduktív, analitikus-szintetikus). A tudásról való gondolkodás hívta életre az objektív és szubjektív tudás, az öröklés és környezet, érés és tanítás, értelmi és érzelmi nagy duáljait, a kognitív fejlődés folyamatos vagy szakaszos volta feletti vitákat. A tudással kapcsolatosan nem kerülhető meg *Chomsky* munkássága – és máris itt az alkalom, hogy a felszíni struktúra-mélystruktúra, a kompetencia és performancia fogalmain eltűnődjünk. A kompetencia fogalma vezet át a tudásról való gondolkodás egy ígéretes területére: a kezdő és a szakértő tudásának elemző összehasonlításához.

Tanulságos olvasni a további dichotómiák egész gyűjteményét. „Az oktatáselméletnek tehát van mire támaszkodnia, de egyben nincs is könnyű helyzetben, ha a maga koherens rendszerét akarja megalkotni.” A tanulmány befejező részében a szerző vázolja azt a folyamatot, ahogyan az oktatáselmélet kimunkálni igyekezett a maga tudáselméletét, és be-

mutatja Nagy József tudáskoncepcióját. „A koncepcionális keretek kialakítása azonban az oktatás terén dolgozó kutatók számára nem a probléma megoldása, hanem inkább kiindulópont: lehetőség kutatási kérdések pontosabb megfogalmazására és megválaszolására.”

Korom Erzsébet ‚Fogalmi fejlődés és a fogalmak hatékony tanulása’ című tanulmánya a szerző többéves – elméleti és gyakorlati – kutatásainak összefoglalása.

Tanterv és értékelés

A ‚Személyiség, társas keretek’, valamint a ‚Műveltségterületek’ feltérképezése után e fejezetet *Szebenyi Péter* ‚Genetikus tanterv-tipológia’ című tanulmánya nyitja, a tantervvel kapcsolatos fogalmi rendszer változásainak, fejlődésének elmélyült elemzését adva. A fogalmak elemzése örvén a szerző bemutatja a legfontosabb tantervelméleti irányzatokat is: az amerikai „tudományos tantervfejlesztés” irányzatát (amelynek a curriculum és a taxonómiák fogalmát és eszmerendszerét köszönhetjük), a *Dewey* nevével fémjelzett gyermek- és társadalomközpontú irányzatot, valamint a „tantervellenes” irányzatot. A szerző a hazai tantervi változásokat – a hetvenes évektől a NAT-ig – a háttérben munkáló, aktuálisan fontosnak vagy érvényesnek tartott tantervi fogalmak tündöklésén és bukásán keresztül mutatja be. A tanulmány végén „a jelenleg nálunk használt, életben maradt és életre kelt tantervi fogalmak” logikailag tiszta, korrekt rendszerét vázolja föl.

Vass Vilmos ‚Az európai dimenzió megjelenési formái a tartalmi szabályozásban’ című tanulmánya fontos és aktuális kérdést feszeget. A szerző mindenekelőtt – az Unió által megalkotott dokumentumok segítségével – bemutatja, hogyan értelmezik az európai dimenziót és milyen esélyeket látnak a prioritások megvalósítására az Európai Unióban. A következő részben a szerző elemzi „Az európai dimenzió oktatási anyagai” elnevezésű programot, annak eredményeit és az elkészült segédanyagok bevezetésének esélyeit. A tanulmány utolsó része a képességek és készségek fejlesztésével foglalkozik, hiszen „Az Európa Tanács és az OECD néhány szakértője szerint a következő évszázad a képességek évszázada lesz.” Hogy ez mit is jelent pontosabban? „A kognitív képességek fejlesztése tehát napjaink pedagógiájának egyik központi problémája, ami megjelenik a tantervfejlesztés és az oktatás európai dimenzióinak metszetében is.” Várhatóan növekedni fog a komplex kognitív képességek szerepe. „Ennek megfelelően az európai dimenzió tartalmi szabályozás által történő erősítése túlnyomórészt inter- és multidiszciplináris jellegű.” Végezetül a szerző javaslatot tesz arra, hogy „a Nemzeti Alaptanterv felülvizsgálata és módosítása az európai tantervfejlesztési folyamatokra épüljön. Ez a magyar oktatás javuló hatékonyságának, minőségi fejlődésének is egyik fontos feltétele.”

Vidákovich Tibor ‚Diagnosztikus tudásszint- és képességvizsgálatok’, valamint *Orosz Sándor* ‚Az általános iskolából kilépő tanulók tudásának alakulása a rendszerváltozás után’ című tanulmánya a két neves szerző eddigi munkásságának alapos összefoglalója.

B. Németh Mária ‚Követelmények és minőség’ című tanulmányában rávilágít, hogy a minőség előtérbe kerülése az oktatásban elkerülhetetlenné teszi a kritériumorientált tudásmérés szélesebb körű elterjedését. Ebben a szerző véleménye szerint kiemelt szerep juthat a szegedi Alapműveltségi Vizsgaközpontnak, ahol „Nagy József vezetésével egy olyan terminológiáját tekintve új rendszer fejlesztése folyik, amely mind az értékelési szakértők, mind a gyakorló pedagógusok számára könnyen értelmezhető információt nyújt a tanítandó és a mérendő tudás egyes részleteiről.” A szerző tanulmányában ezt a rendszert mutatja be, példákkal illusztrálva. A rendszert a helyi tantervek korszerűsítése szempontjából is figyelemre méltónak találja: „Ez a rendszer, ez a terminológia ugyanis rendelkezik azzal a tulajdonsággal, azokkal a lehetőségekkel, amelyek birtokában a minőségértékelés és minőségfejlesztés megvalósítható.”

Az utolsó tanulmány – *Baráth Tibor* ‚Felsőoktatás és minőségfejlesztés’ című munkája – kissé „kilóg” a fejezet címe adta keretekből. (Ez is jelez egy szerkesztési sajátossá-

got: a kötetben nem szerepelnek az oktatási rendszerrel mint egésszel kapcsolatos tanulmányok, ezért nincs e műnek sem egyértelmű helye.)

A szerző elemzi azokat a változásokat, amelyeket az eltömegesedés és az állam szerepének megváltozása idézett elő a fejlett világ felsőoktatásában. Ezek a változások hozták magukkal a kliensek és a felsőoktatás kapcsolatának megváltozását, a minőség fogalmának előtérbe kerülését. A tanulmány ismerteti a minőségbiztosítás történetét és jelenlegi helyzetét az európai felsőoktatásban, végezetül röviden vázolja a magyarországi fejleményeket is. A szerző elkerülhetetlennek látja a magyar felsőoktatás lényeges átalakulását: „…lezajlik egy paradigmaváltás, ami közelebb viszi a mai rendszert a vállalkozó egyetem világához".

Tankönyv, taneszköz, szaksajtó

Nagy érdeklődéssel kezdtem olvasni *Ábrahám István* ‚Tankönyvpiac és tankönyvellátás' című tanulmányát, hiszen ezen a területen is nagy szükség volna a tisztánlátást segítő gondolatokra. A cikk azonban kevéssé foglalkozik a címben ígértekkel. A szerző elsősorban azt vizsgálja, milyen létjogosultsága és funkciója lehet a piac részévé vált tankönyvkiadásban egy állami tulajdonú vállalatnak és hogyan tölti be ezt a szerepet a Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. A tanulmány második részében – ‚A tankönyvpiac napjainkban' cím alatt – a tankönyvek áráról olvashatunk, elsősorban arról, vajon tényleg olyan drágák-e a magyar tankönyvek. A tanulmányt egy, a tartós tankönyvekről szóló – érvek mellette és ellene – hosszabb eszmefuttatás zárja.

Takács Viola ‚A szenzumtól a médiumig' című tanulmánya sajátos helyet foglal el a fejezetben. Nem egy konkrét taneszközről, hanem egy szellemi jellegű „eszközről", a Galois-gráfról és annak lehetséges alkalmazásairól szól. A cikk nem könnyű olvasmány. A szenzum definíciója – bár szokatlan – még viszonylag könnyen emészthető. („…a szenzum nonverbális jelekkel megfogalmazott, rögzített közlemény, amely adott tartalmat közvetít" – Nagy Józseftől idézi a meghatározást a szerző a 378. oldalon.) A Galois-gráf bemutatása azonban valószínűleg már sokakra fog riasztóan hatni. („A Galois-gráf véges számú objektum és ezek lehetséges tulajdonságai közti több-többértelmű összefüggést visszavezeti zárt objektumcsoportok és a hozzájuk tartozó zárt tulajdonságcsoportok közti összefüggésre úgy, hogy ezek ábrázolása megmutatja a köztük lévő hierarchiát és a struktúrát is.") A Galois-gráf egyik legegyszerűbb alkalmazása egy adott fogalmi rendszer és a fogalmak közötti relációk ábrázolása. A vizuális megjelenítés – így a Galois-gráf is (ha már kellő gyakorlatra tettünk szert az értelmezésben) – megkönnyítheti a rendszerben való tájékozódást, a különböző műveletek elvégzését, „utak" kijelölését. A következő részben a szerző beszámol arról a – különböző képi redundanciájú oktatófilmek hatékonyságát célzó – vizsgálatról, melynek eredményeképpen megszületett a Galois-gráf újabb alkalmazása: a tanulók által felvázolt, azaz az ő ismereteiket tükröző relációkat tartalmazó „egyéni ismeretgráf". Ezeket összevetve az eredeti „szaktudományi gráffal" pontos képet rajzolhatunk a tanulók tudásdeficitjéről.

A Galois-gráfot fel lehet használni egy egész tanulócsoport tudásának ábrázolására is. Ehhez a „tanulók-feladatok relációtáblázatot" (más néven a tesztpont-mátrixot) használjuk fel, ezt alakítjuk át gráffá. Ez a „tanulók-feladatok" gráf. (Bevallom, számomra a gráf nem tűnik az eredeti mátrixnál informatívabbnak vagy könnyebben kezelhetőnek. Nyilván terjedelmi okokból a gráf készítésének eljárása túl rövidre sikerült; nekem nem sikerült fedésbe hoznom a leírást a gráffal.) Itt fontos ponthoz érkeztünk: „A »tanulók-feladatok« gráf a tanítási stratégia meghatározására is alkalmas". A leírt eljárás egyszerű, de a kiindulási feltétel túl erősnek tűnik: „Fogadjuk el azt az előfeltevést, hogy egy tanulóközösség tagjainak egy időpillanatban meglévő ismeretei felcserélhetőek a közösség egy tagjának különböző időpontokban elsajátított ismereteivel. Ez logikus feltevés, lényegé-

ben csak azt mondja ki, hogy a gyerekek fogalmi fejlődése az ilyen egyszerű fogalomrendszerek esetében ugyanazt az utat járja be, és az eltérés az időben van." Ez lényegében azt jelenti, hogy a „legjobb" gyerek feladatmegoldási teljesítményétől a „mindig egy hibával több" elv alapján a „leggyengébb" teljesítményig vezető „ösvény" rajzolja ki az optimális elsajátítás – természetesen fordított irányú – útját. Ez szokatlan megközelítése a tudás felépülésének. (A 385. oldalon található ábra itt sem hozható fedésbe a szöveggel: a gráfon ábrázolt „optimális útra" nem teljesül az, hogy minden „lépésben" csak egyetlen ismeretelemmel bővül.) További alkalmazási lehetőség a szociogram ábrázolása Galois-gráf segítségével.

A tanulmány utolsó részében a szerző tágas horizontját vázolja fel a további alkalmazási lehetőségeknek, többek között a képi oktatórendszerek tervezésében is.

Géczi János ‚A magyar pedagógiai szaksajtó' című tanulmánya a magyar pedagógiai folyóiratok történetét vázolja fel a kezdetektől napjainkig. Végigkövethetjük azt a – váratlan fordulatoktól és csatározásoktól sem mentes, de igen visszafogottan ábrázolt – folyamatot, ahogy a szaksajtó mai szerkezete, mezőnye és munkamegosztása kialakult. Sok érdekes összefüggésre derül fény az Edukáció (majd: Educatio) és természetesen az Iskolakultúra történetével kapcsolatosan. A tanulmány utolsó részében a szerző bemutatja Nagy József pályájának tükrét a hazai szaksajtóban.

Történet

Báthory Zoltán ‚A hetvenes évek' című tanulmánya szokatlan vállalkozás, hiszen a kutatók sok területen adósak még a szocializmus éveinek feldolgozásával. Akinek van szerencséje elég öregnek lenni, élt és dolgozott a hetvenes években. Kicsit mintha szégyen lenne, hogy nem ment el raktárosnak és nem disszidált mindenki, hanem dolgozott, tette a dolgát, ahogy tudta, meg ahogy lehetett. Bizonyára lesznek, akik egyfajta önigazolásra törekvést látnak majd e tanulmányban – részleteiben és végső summázatában: „A hetvenes évek közoktatását irányító oktatáspolitikusoktól és a közoktatás fejlesztéséért dolgozó szakemberektől nem tagadhatjuk meg az utókor elismerését" –, hiszen a szerző maga is a korszak aktív személyisége volt. De éppen ez teszi a dolgot érdekessé: hogyan látja a hetvenes éveket az, aki ezekben az információszegény időkben maga is a „tűz közelében" volt. A tanulmány kronologikus sorrendben mutatja be a hetvenes évek jelentős oktatásügyi történéseit az 1972-es párthatározattól nagyjából az évtized végéig: a párthatározat következményeit, a 78-as tentervi reform elő- és utóéletét, az Akadémia „fehér könyve" születésének körülményeit. Olvashatunk egy másik – a *Pőcze Gábor*ával polemizáló – elemzést a nevezetes „hatos főirányról", tündökléséről és kifulladásáról. A tanulmány a nemzetközi kapcsolatokat is életre hívó mérési-értékelési törekvések kezdeteiről (többek között a szegedi műhely kialakulásáról) és e vonal töretlen továbbéléséről szóló beszámolóval zárul.

Pukánszky Béla ‚Felméri Lajos ismeretlen arca' című tanulmánya zárja a kötetet. A szerző egyike azon keveseknek, akik – paradigmák ide vagy oda – rendületlenül hisznek abban, hogy a történelemnek, a történetnek van érvényes mondanivalója a jelen számára és e tanulságok kibontásához elengedhetetlen az alkotók eredeti írásainak tanulmányozása. A fiatalon elhunyt *Felméri Lajos* életműve befejezetlen maradt, el is kerülte mindeddig a neveléstörténészek érdeklődő figyelme. Pukánszky Béla Felméri Lajos viszonylag kevés számú ránk maradt művét elemezve ráirányítja a figyelmet néhány, az adott korban újszerűnek számító elemre az első kolozsvári pedagógiaprofesszor munkásságában. Figyelemre méltó például a gyermekközpontúság – amely a korban még szokatlannak számít – és az „utazás-toposz", azaz a gondolatban megtett utazás kapcsán történő tanítás és nevelés, amely az ‚Utazás a szobában' című írás elemzése nyomán bontakozik ki. „Jellemző a kolozsvári pedagógus gyermek iránti attitűdje: a gyermeket kíváncsi, új is-

meretekre fogékony, problémákat szívesen megoldó lénynek tekinti, nem pedig az előre kiporciózott ismeretfalatokat engedelmesen elfogyasztó" – huh! micsoda kép! – „mintatanulónak." Pukánszky Béla röviden ismerteti Felméri Lajos nagyobb lélegzetű neveléstani műveit is. Képet alkothatunk arról a professzorról, kinek „gyermekképe a reformpedagógia képviselőinek gyermekközpontú felfogásmódját előlegezi meg", akinek műveltségeszménye kiegyensúlyozott, nem hisz a klasszikus műveltség kizárólagosságában, ugyanakkor mentes a utilitarizmus szélsőséges túlzásaitól. Felméri Lajos „nem enged az eszménypedagógia csábításának", írásai gyakorlatiasak, ugyanakkor intellektuális élményt is jelentenek, hiszen utalásai „az olvasó humán műveltségét teszik próbára". A tanulmány szerzője rámutat arra a szellemi kapcsolatra, amely Felméri Lajos és tanárutódja, *Imre Sándor* munkásságában fellelhető.

Jó néhány éve nem jelent meg Magyarországon első közlésű neveléstudományi tanulmányokat tartalmazó, átfogó tematikájú kötet. Mintha szerzők és kiadók a rendszerváltás hullámverése óta egyként visszariadtak volna attól, hogy kemény kötésben adjanak át gondolatokat az örökkévalóságnak. A ‚Neveléstudomány az ezredfordulón' című kötet megnyugtató jelzés egy nehéz és bizonytalan korszak lezárulásáról; arról, hogy a kutatók magukra találtak, a műhelyek megizmosodtak, a munka az átépítés alatt – a neveléstudományban is – zavartalanul folyik.

Csapó Benő – Vidákovics Tibor (szerk.):
Neveléstudomány az ezredfordulón.

Buda Mariann

Szöveg, olvasásmód: kultúrtörténet

‚Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban' címet viselő, nemrégiben megjelent tanulmánykötet témafelvetése érdekfeszítő, azonban a cím olvastán a kétség is megszólalhat: valóban kultúrtörténeti emlékké vált az olvasás?

A téma aktualitását mindenképpen egy kulturális paradigmaváltás is indokolhatja: a posztmodern társadalomban a megnövekedett információáramlás ellenére egyre kevesebb időnk van az olvasásra, főleg az olvasás hagyományos módjainak gyakorlására. A tanulmánykötet az egyes kultúrtörténeti korszakokra jellemző olvasási szokások alakulására, azok mindmáig ható tendenciáira mutat rá. A kultúrtörténeti érdekeltségű tudásfelhalmozás mellett azonban napjainkhoz is szól ez a könyv.

Az Iskolakultúra májusi számában (2001. 5.) megjelent tanulmányok jól mutatják az olvasás helyzetét, problematikáját hazánkban, így láthatjuk, milyen befogadói környezetre számíthat a téma Magyarországon. A legfrissebb kutatási adatokat is felhasználó tanulmányok írói nem mondhatók optimistának. Figyelmeztetnek: a jövő az olvasás megőrzése szempontjából nem kis feladatokat ró ránk. Megdöbbentő adat, hogy a tizennyolc éven felülieknek körülbelül háromnegyede egyáltalán nem vagy csak néha olvas. *(1)* A nemzetközi összehasonlításból kiderül, hogy a felzárkózást a magyarországi iskolarendszer vagy a civil szféra egyéb intézményei sem tudják biztosítani. *(2)* A globalizálódó kihívásokkal szemben a nemzetnek a tudás megszerzésének ezen módjára viszont nagy szüksége lesz, hiszen az olvasás az önálló ismeretszerzés egyik alapfeltétele. A szövegértelmezés terén is mellbevágó az eredmény: a magyar főiskolai vagy egyetemi végzettségű ember könnyen egy szintre kerülhet egy svéd legalacsonyabb iskolai végzettségű